

Бібік Н.М.

**доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, головний науковий
співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна**

**Навчально-методичний комплект з курсу “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ” як
інноваційний ресурс компетентнісно орієнтованого навчання**

Уведенням у навчальний план предмета «Я досліджую світ» забезпечується цілеспрямований соціальний розвиток молодших школярів у відповідності з метою, яка зазначена в Законі України «Про загальну середню освіту» (1999р.). Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)—2001р.

На нормативному рівні зміст предмета узгоджується також з Європейським напрямом реформування освіти в Україні, зокрема, дискрипторами (описами) вимог до кінцевих результатів початкової освіти на засадах компетентнісного підходу.

Щодо педагогічної стратегії, то зазначимо її основні відмінності від звичної, традиційної. Педагогічна стратегія, яка опиралася на наслідувальні механізми в розвитку пізнавальних процесів молодших школярів і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю і корекції, збагачується **полісенсорним підходом**, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, і спрямовується у сферу пошукової діяльності.

Проектування змісту курсу «Я досліджую світ» ґрунтується на реалізації **принципів**, які уточнюють теоретичні вихідні для відбору змісту в зв'язку з віковими можливостями молодших школярів. Це, передусім, принципи **світоглядної** освіти: людиноцентризму, системності й цілісності,

плюралізму думок і свободи вибору, поєднання локального і глобального, гармонізації взаємин, стимулювання розвитку й саморозвитку особистості.

У дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливого значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень—цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання—він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак—і узагальнення вражень з різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів.

Розуміння **компетентності як інтегрованого результату освіти**, присвоєного особистістю, передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід в проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді; коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді строюються умови для включення механізмів компетентності—здатності діяти в конкретних умовах і задіювати мотиви досягнення результату.

Отже, крім раціонально-понятійних компонентів, у змісті широко представлено **емоційні**, що передбачають оцінну діяльність учнів, вибіркоче ставлення до об'єкта діяльності, самовираження, самооцінку, відгук на почуте і побачене тощо.

Для забезпечення навчально-виховного процесу було розроблено матеріали для вчителів та учнів:

- навчальні програми;
- календарно-тематичне планування змісту предмета;
- підручники;
- методичні рекомендації до уроків предмета «Я у світі»;
- методичні і навчальні посібники;

- наочність для учнів.

Підготовці навчально-методичного супроводу до предмета «Я досліджую світ» передувало теоретичне оформлення специфіки врахування компетентнісного підходу на рівні підручника і інших складових комплексу, враховувались вимоги до підручникотворення для молодшого школяра¹.

Зазначимо, що у новому поколінні навчально-методичного забезпечення вперше опрацьовувались і враховувались зазначені особливості, хоча за всі роки модернізації шкільної освіти проблеми формування змісту і відповідного відображення в підручниках, посібниках належать до найпріоритетніших.

Попри всі складнощі підручникотворчого процесу визначимо як позитив те, що теоретичні засади підручників знайшли відображення у відповідних концепціях, розроблених принципах і критеріях відбору змісту, в структурі та логіці організації навчального матеріалу.

Особливістю підручника, який реалізує Програму НУШ-1, є органічне поєднання класичного підходу до освіти з новітніми ідеями НУШ. Підручник інтегрує освітні галузі: • громадянська та історична; • соціальна та здоров'язбережувальна; • природнича.

Компетентнісний підхід — ключова ознака презентації змісту, процесу і результатів навчання в підручнику. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків у природі і суспільстві; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях. Для розв'язання учнями практичних завдань у життєвих ситуаціях залучаються навчальні результати з інших освітніх галузей. Дидактичні засоби реалізації програми інтегрованого предмета «Я досліджую світ» в підручнику мають такі ознаки:

¹ Я.П. Кодлюк. Підручник для початкової школи: теорія і практика, Тернопіль, «Підручники і посібники», 2004., - 288с. О.Я. Савченко Підручники для початкової школи // Дидактика початкової освіти: підручн. – К., Грамота, 2012. – С.90-97.

- доступність і емоційна привабливість текстів, їх інструментальна цінність для розвитку пізнавальних інтересів учнів;
- відповідність обсягу і кількості практичних завдань та вправ пізнавальним можливостям учнів, їх посиленість і необхідна частотність для відпрацювання ключових і предметних компетентностей;
- забезпечення діалогічності, співтворчості учасників навчального процесу, їх взаємодії в різних формах самовираження.

Умовні позначення легко впізнаються учнями і узгоджуються зі змістом завдань. Умовні позначення: «Пригадаємо вивчене», «Дізнаємося нове», «Працюємо разом», «Спостерігай, досліджуй», «Скарбничка цікавого», «Подивись на сайті». Ресурсний супровід підручника:

- інструкції до проведення дослідів (дослід з глобусом для встановлення причин зміни дня і ночі);
- завдання частково пошукового і творчого характеру для тренування спостережливості, уваги і запам'ятовування (визначення кількості днів місяця за допомогою рук; визначення зросту та ін.);
- електронний додаток (завдання для вибору, встановлення відповідностей, пошуку зв'язків і залежностей у соціальних і природних явищах);
- робочий зошит із завданнями різної складності;
- методичний посібник для вчителя, що містить календарно-тематичне планування і орієнтовні розробки уроків;
- щоденник спостережень, який може обирати вчитель, якщо це відповідає його методичним перевагам і не зумовлює вихід за межі навчальних навантажень.

Орієнтиром для забезпечення вимог Державного стандарту в підручнику слугують об'єкти контролю і оцінювання на завершення першого циклу навчання, що дозволить забезпечити систематичне відстеження індивідуального розвитку учнів, виявленню прогалин у знаннях, уміннях, навичках та їх корекції. Це, зокрема, такі:

- аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;
- оцінювати вчинки, різні моделі поведінки, висловлювати до них власне ставлення;
- застосовувати набутий досвід у життєвій практиці в процесі взаємодії з іншими дітьми.

Передбачено залучення учнів у практику виконання завдань дослідницького характеру на полісенсорній основі:

- дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне—відмінне, до якого цілого воно належить.);

Причини виникнення.);

- дослідження-пошук (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?); догадка, висновок-узагальнення).

Ознаки застосування інтегрованого підходу в структурі підручника:

- системний виклад змісту різних галузей у нових взаємозв'язках компонентів;
- збагачення міжпредметними завданнями, які потребують діяльнісних і творчо-пошукових методів роботи;
- пошук-дослідження зв'язків, залежностей, причин і явищ у навколишньому світі на полісенсорній основі;
- взаємовідповідність мети і результату в координатах компетентнісного підходу.

Зміст підручника відповідає пізнавальним можливостям дітей, дає змогу подолати розбіжності у їхніх досягненнях. Водночас надається можливість творчого використання вчителем програми і дидактичного інструментарію, що зумовлюється індивідуальними можливостями учнів.

Одна з найважливіших цілей навчання—навчити користуватися знаннями. Небезпека перетворення знань на мертвий багаж зароджується саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найщільніше пов'язана з набуттям дедалі нових умінь і навичок. Якщо ці вміння та навички тільки засвоюються й не застосовуються в діяльності, навчання поступово виходить за сферу духовного життя дитини, неначе відокремлюється від її інтересів і захоплень. Прагнучи запобігти цьому явищу, учитель дбає про те, щоб кожна дитина знаходила творче застосування своїм вмінням і навичкам.²

Формування суб'єктної позиції учня, яка є домінуючою тенденцією в освіті, розглядаємо не тільки з точки зору досягнень цілей, але в широкому соціокультурному контексті. Так, набуті учнем у навчанні здатності прогнозувати наслідки своєї поведінки, шукати нові способи розв'язання проблем. мати власну точку зору—переносяться потім на життєві обставини.

Модернізація організаційних форм уроку на засадах компетентнісного підходу націлює вчителя на **результати** освітньої діяльності, тобто інструментальні (процесуальні) рішення мають бути спрямовані на досягнення прогнозованих результатів.

Таким чином, було встановлено, що часовий цикл взаємодії вчителя й учня містить такі структурні елементи: постановку інформаційно місткої й актуальної для учня мети; створення настанови на її реалізацію; план досягнення мети; засоби організації діяльності й стосунків, їх коригування з урахуванням індивідуального досвіду учнів; оцінку й самооцінку результатів.

В останні роки роль підручника як універсального засобу змінюється. Натомість розвивається і удосконалюється цілий комплекс засобів навчання, що змінює функцію підручника, який вже розглядається як елемент цілісної системи засобів навчання. Наявність навчально-методичного комплекта визначає роль підручника як системоутворювального ядра, своєрідної метасистеми, надає йому нового призначення—стати сполучною ланкою між

усіма компонентами комплексу, забезпечити їх цілісність та функціональність єдиних підходів до реалізації засад компетентнісного підходу.

У підготовленій нами концепції³ зверталась увага на ступінь реалізованості в підручнику сучасних підходів до презентації змісту, процесу і результатів навчання. Зокрема, українська освіта на нормативно-правовому рівні узгоджується з європейськими напрямками щодо компетентнісного підходу. Що це означає?

Навіть побіжний перегляд рукописів навчально-методичних комплексів зорієнтує вчителя на такі ознаки:

- Чи задіяний учень у конструюванні знання, чи він лише пасивний учасник навчання;
- Чи передбачено діалог, взаємодію між учасниками навчального процесу;
- Які мотиваційні спонуки використано (новизна змісту, опора на життєвий досвід, можливість висловити власне судження, продемонструвати свої досягнення);
- Яким завданням надається перевага: тим, що можна здобути самостійно, чи на рівні відтворення;
- Чи передбачено інструменти супровідного оцінювання як докази компетентності учня в певній сфері, тобто вміння зв'язати відоме й невідоме, встановити причиново-наслідкові зв'язки, застосувати набутий досвід в змінених умовах?

Для вчителя найбільш актуальною є проблема добору навчального матеріалу за певними критеріями—науковості, систематичності і частотності розгляду; ступеня необхідності, актуальності і доступності у певному віковому періоді; узгодження змісту, структури, обсягу з цілями предмета; часом, що відводиться на вивчення.

Відповіді на ці питання, вкупі з оцінкою поліграфічних рішень, дозволить учителю скласти свій професійний погляд і адекватно оцінити підготовлений продукт.

Підручник уповні самодостатня одиниця навчального процесу. Водночас вагомість і складність педагогічно керованого процесу в нових умовах потребують доповнення складниками, зорієтованими на диференціацію навчального процесу. Ці складники мають становити комплекс взаємопов'язаних між собою частин.

Таким чином, усі складники комплекту стають його значущими елементами на основі взаємодоповнення, і кожний із них спрямований на досягнення цілей у певній предметній сфері з орієтацією на Державні вимоги до результатів навчальних досягнень учнів. Водночас забезпечено варіативність застосування, можливість вибору засобів на кожному етапі реалізації.

Література

1. Кодлюк Я. П. Підручник для початкової школи: теорія і практика, Тернопіль, «Підручники і посібники», 2004. – 288с.
2. Савченко О. Я. Підручники для початкової школи // Дидактика початкової освіти: підручн. – К. : Грамота, 2012. – С.90-97.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори, Т.3. – С.223-224.
4. Бібік Н. М. Концепція підручника «Я у світі» // Проблеми сучасного підручника Вип.12. К. : Педагогічна думка, 2012. – С.17-24